

PRIZORIŠČA GROZE

Andrej Studen, *Rabljev zamah*. K zgodovini kriminala in kaznovanja na Slovenskem od 16. do začetka 21. stoletja, Slovenska matica, Ljubljana 2004, 238 strani.

Saj ste že slišali precej star vic o Ciganu (pri vicih najbrž ni treba tako zelo paziti na politično korektnost izrazov), ki so ga, obsojenega na smrt, pripeljali pod vislice?

Kljub zavedanju, da bo prav kmalu izpustil svojo grešno dušo, se je možakar na veliko začudenje zbrane množice začel smejati; pa kaj smejati – iz vsega srca režati. Pa pri tem ni šlo za kakšno histeričnost predsmrtnega šoka ali pa morda obešenjaško objestnost, ki bi jo kdo utegnil pripisati značajskim značilnostim njegovega rodu. Ko so ga vprašali, od kod razlog za tolikšno veselje nad obešenjem, je namreč zadovoljno in modro odgovoril: *»Lahko bi bilo dosti huje – lahko bi me natakneli na kol!«*

Bo že držalo. Ni namreč vseeno, kdaj – in predvsem, kako umreš, še posebej, če ti kdo pri tem aktivno pomaga. Oziroma če za način tvoje eksekucije, še prej pa za torturo tvojega telesa, poskrbi kar oblast s svojimi zakoni, predpisi, navodili in seveda izvrševalci.

O slednjem in še marsičem govori sveže delo dr. Andreja Studna s povednim naslovom *Rabljev zamah*, ki obeta (to bi si vsaj zaslužilo) postati pravi zgodovinarski bestseller. Čeprav smo avtorja doslej poznali predvsem kot strokovnjaka za stanovalniško kulturo in odličnega poznavalca meščanskih plasti prebivalstva na Slovenskem v 19. in 20. stoletju, pa natančnejše spremljevalce njegovega dela zadnji Studnov izdelek niti ne preseneča. S podobnimi vsebinami je nase že opozoril na straneh *Zgodovine za vse*, kot pa sam zapiše, ga *»grozljiva zgodovina kaznovanja in kriminala«* zanima že več kot petnajst let, v zadnjih letih pa je te vsebine začel tudi aktivno raziskovati, o njih pisati in jih predstavljati pred strokovnim avditorijem. Ta interes se mu ne zdi prav nič nenavaden, kajti: *»Nasilje, kriminal in kaznovanje, zlasti s smrtno kaznijo, so od nekdaj burili domišljijo. Med ljudmi je za te pojave v človeški zgodovini, zlasti če so bili izredni, nenavadni, znameniti – in kar je še posebej osupljivo – izjemno okrutni, grozljivi, nasilni in nečloveški, vselej vladalo veliko zanimanje in živa radovednost.«*

Bo že držalo, da so med gnusom in naslado prav tanke meje in da človeško bitje goji posebne simpatije do najrazličnejših svinjarij, da prvine škodoželjnosti in žlehnobe niti ne omenjamo.

Zato ne preseneča poplava raznih del, ki v zadnjem času tudi pri nas na veliko širijo zenice in sušijo grla bralcev. V tem *Rabljev zamah* prav nič ne zaostaja, a vendar se od večine njih precej razlikuje. Predvsem po tem, da do potankosti izbrušeno pripovednost, občutek za detajle, duhovitost in sočnost jezika nalaga na čvrsti temelj zgodovinske vede in njej pripadajoče metodologije. Deloma iz arhivskega gradiva, predvsem pa iz relevantne strokovne literature pridobljeni podatki so namreč kritično obdelani in, kljub posameznim belim lisam, pred bralca stopijo med sabo povezani ter v nadvse prepričljivi in verodostojni obliki. Pavšalizacije, špekulacije in lastna vrednotenja so skrčena na nujno potrebni minimum (v skladu z avtorjevim prepričanjem, da je določena mera domišljije nujna), Studen pa se je v svojem pisanju uspešno izognil, pri tej temi sicer skoraj »obveznemu«, mrhovinarstvu in sadistični nasladi rumene barve. Kar pa branja prav nič ne osiromaši.

Knjigo odlikujeta tudi preglednost in strukturiranost. Prvi del z naslovom *Prizorišča groze* nas kronološko popelje skozi teorijo in prakso kaznovanja in eksekucij v slovenskem (pa tudi širšem) prostoru od začetkov t. i. novega veka pa vse do danes in je razdeljen na dve večji podglavji, katerih mejnik je razsvetljenstvo s svojim vplivom na spremembo kulturnih vzorcev in praktično politiko oblastnikov. Odtlej se namreč, kljub pogosti tozadevni protislovnosti in s sila postopnimi koraki, kaznovanje telesa in odvzem življenja vendarle »humanizira« in »civilizira« v tolikšni meri, da vsaj trenja na kolesu, španski škornji, grmade, razčetrvenja in podobne domisljice izginejo iz kaznovalnega vsakdana. Kar pa še samo po sebi ne velja za kaznovalni spektakel, ki vse do druge polovice 19. stoletja, ko se umakne za zidove sodnih dvorišč in mu lahko prisostvujejo le še privilegiranci, ostane ena najbolj priljubljenih oblik ljudskega rajanja. Odnosu in vlogi množic namreč Studen ne odmerja prav nič manjše pozornosti kot ostalim akterjem tega »teatra groze« in po, recimo temu, psihološko-antropološki plati »gledalca« postavlja v »enako-praven« položaj z obsojencem in rabljem.

Velja dodati, da se je v omenjenem pregledu pisec načrtno in metodološko povsem upraviče-

no, obenem pa izredno modro, izognil tematiki vojnega nasilja in okrutnosti. S tem je učinkovito razorožil dejurane patologe, se izognil soljenju še nezaceljenih ran, izkoristil privilegij časovne distance (nacionalnega) zgodovinskega spomina in bralca usmeril izključno v osnovni namen in fabulo knjige. In tudi zato Rabljev zamah, kljub svoji izrazito grozljivi vsebini, ni moreče in travmatično branje.

Drugi del knjige z naslovom *Za umor visel boš med nebom in zemljo* je zasnovan drugače, saj prinaša pet razvpitih sodnih primerov iz druge polovice 19. stoletja, ki jih avtor predstavlja v obliki pravih kriminalnih zgodb in jih s pomočjo ustreznih, predvsem časopisnih virov, umešča v aktualni družbeni in socialni prostor. Na ta način »mikrostorije« prerasajo okvir krmiča in se ob napeti zgodbi pozabavajo predvsem z odnosom, ki ga je določeno okolje v duhu svojega časa gojilo do fenomena zločina in kazni. Vključno z vraževerjem, nestrpnostjo, »dednimi« strahovi in nacionalno-ideološkimi predznaki.

Izmed petih opisanih zgodb še posebej izstopajo tiste, ki so neposredno povezane s slovenskim okoljem. Pa naj gre za Ludvika Havraneka – »*krvoločno hijeno v človeški podobi*«, gornjesavinjskega morilca Sokola Čuvana ali pa nesrečnega cigana Simona Helda, ki so ga zaradi umora obesili v Novem mestu leta 1900.

Slednjemu pa na poti do vislic, za razliko od našega Cigana iz uvodnega vica, baje ni bilo dosti do smeha. In tudi »Galgenhumor«, po katerem je prej sicer slovel, ga je v zadnjih urah življenja povsem zapustil.

Tone Kregar

SVETA ZAKONSKA ZVEZA KOT ŽRTEV KARIERIZMA IN MELANHOLIJE

Dušan Kos, *O melanholiji, karierizmu, nasilju in žrtvah. Tržaška afera Gallenberg 1740*, Knjižnica Annales 37, Koper 2004, 304 strani.

Dandanes se zdi nekaterim namišljenim in včasih tudi mnogo preglasnim veličinam iz naših zgodovinarskih krogov obiskovanje arhivov,

knjižnic in muzejev zgolj postranska zadeva, ki jo raje prepuščajo drugim. V svoji vzvišenosti (navsezadnje je res vse v glavah!) se vse premalo zavedajo, da so to ustanove, kjer se iz prašnih dokumentov in drugih preostankov preteklosti dvigajo njeni akterji, ki jih je potrebno, tako kot je to nekoč počel že neutrudni »požiralec zgodovine« in zagnani »delavec v arhivih«, znameniti francoski zgodovinar Jules Michelet, ponovno »oživiti«. Zgodovinarji pravega kova se obiskovanju omenjenih ustanov seveda niso odrekli in to še vedno počnejo. Njihove delovne rezultate z veseljem prebiramo tisti, ki se zavedamo, koliko truda in časa je bilo potrebno zanje. Ne nazadnje pa si arhivske izsledke izposojajo in se z njimi celo okoriščajo (brez navajanja pravih avtorjev) tudi prvonavedeni, veličine, ki jim delo v arhivih ne diši prav posebno.

Uveljavljeni slovenski zgodovinar Dušan Kos, avtor številnih znanstvenih monografij in razprav, gotovo ne sodi med veličine, ki bi jim bilo za skrivnostno mrmranje (šepetanje šepetalcev) zgodovine v prašnih arhivskih dokumentih malo mar. Ne, v arhivih je kot pravi zgodovinar prebil ure in ure, saj se je vseskozi dobro zavedal legoffovske manire, da »*zgodovino delamo z dokumenti in idejami, z viri in domišljijo*«. Zavedal se je tudi, da je, denimo, za najnovejša obdobja virov odločno preveč in da so težko obvladljivi, medtem ko se zgodovinar na svoji poti nazaj v vedno globljo preteklost srečuje le še s pomanjkljivimi naplavinami virov, ki s sabo prinašajo tudi svojevrstne raziskovalne težave. Za Kosovo knjigo gotovo lahko najprej izpostavimo, da temelji zlasti na ohranjenem arhivskem gradivu, pri najdbi tega dragocenega gradiva pa je na njegovi strani gotovo stala Fortuna. Slepá sreča, usoda ali naključje so namreč botrovali k odkritju izredno bogatega in povédnega arhivskega gradiva – zelo dobro ohranjenega plemiškega arhiva Gallenbergov, ki ga danes hranijo v sklopu graščine Dol v Arhivu Republike Slovenije. Kos je sprva iskal primerno gradivo za referat na mednarodni konferenci Zločini brez žrtv – žrtv v scenariju kazenskega procesa, ki je potekala oktobra leta 2003 v Kopru, toda čudežno odkritje bogatega in obsežnega arhivskega gradiva, ki slika življenje plemstva na Slovenskem v 18. stoletju, je obetalo mnogo več kot samo znanstveno podlago za pisanje referata za mednarodno konferenco. Omogočilo je širšo raziskavo nekega fenomena preteklosti, prispevalo je k nastanku minuciozne mikrozgodovinske študije o tržaški aferi Gallenberg iz leta 1740, poglobljene razis-